

Fakta om Tempelridderne

KORSTOG, TEMPELRIDDERE OG RUNDKIRKER

To ryttere på én hest – således blev Tempelherrerne ofte afbildet. Det skulle symbolisere fattigdom (Nicholson, s. 30).

FORORD

Nærværende *“baggrundsmateriale”* er oprindeligt udarbejdet til brug for guider og formidlere på Bornholms Middelaldercenter, og er derfor at forstå som et regulært arbejdsmateriale. Da emnet tempelriddere imidlertid også er relevant for mange andre, tilbyder vi materialet til alle som på en overkommelig måde ønsker, at få et indblik i historisk og arkæologisk viden – og spørgsmål – om Tempelriddere, korstog og rundkirker. Formuleringerne i materialet er hentet mere eller mindre direkte fra fagbøgerne, som findes omtalt på sidste side i materialet.

Filmen *“Tempelriddernes skat”*, der havde premiere i februar 2006, vil uden tvivl være med til, at skabe øget interesse for Bornholm, rundkirker og Tempelriddere. Filmen er som bekendt fiktion og bygger på journalist og forfatter Erling Haagensens ideer om, at Tempelridderne fra Jerusalem havde en finger med i spillet om, hvor kirkerne på Bornholm skulle placeres og hvordan de skulle se ud. Årsagen til Tempelriddernes interesse i den lille ø er, ifølge Haagenesen, at ridderordenen bl.a. ønskede at gemme en hemmelig skat, hvor ingen ville finde på at lede efter den. En skat som ikke nødvendigvis er guld og sølv, men hemmelig viden. Erling Haagenesen er ikke forpligtet af forskningskrav og det står ham derfor frit at bygge videre på myterne om Tempelherrerne som vogtere af den hellige gral og udvikle hypoteser om mulige sammenhænge mellem Tempelriddere og Bornholm.

Historiske kilder, borge og andre bygninger vidner om Tempelriddere i store dele af Europa – men ikke i Norden. Der er ingen efterretninger om eller fysiske spor efter Tempelriddere i Danmark. Der er dog kilder, som måske indirekte fortæller at Tempelriddere kan have opholdt sig – måske søgt skjul – i Danmark på et tidspunkt hvor paven, ønskede ordenen opløst. Måske, måske ikke. Der er stadig mange spørgsmål at stille og mange ridderspor at følge. Den 15.juni 2006 slog Bornholms Middelaldercenter dørene op for myter og virkelighed med en udstilling om korstog, tempelriddere og rundkirker. Udstillingen er åben for centrets besøgende.

TEMPELRIDDERE

For at vi ikke skal fortabe os i de mange og ofte modsætningsfyldte kilder og dermed også modsætningsfyldte opfattelser af emnet, har vi valgt at tage udgangspunkt i de nyeste danske fagbøger og faglige artikler om korstog, rundkirker og Tempelriddere. Der suppleres med detaljer fra den engelske historiker Helen Nicholson – selv om der ikke altid er overensstemmelse med hendes udlægninger og de danske synspunkter.

En kort introduktion

Tempelridderne, også kaldet Tempelherrer, fungerede som pavens elitetropper. Ordenen blev oprindeligt oprettet for at beskytte pilgrimme i kongeriget Jerusalem, men kom også hurtigt i frontlinjen i Europa: på den Iberiske Halvø (Spanien) mod muslimer, og i det østlige Europa i Kroatien, Bøhmen og Polen mod andre vantro: ikke-katolske kristne og ikke-kristne.

Ordenen slog sig efterhånden ned i de fleste vesteuropæiske lande, hvor de samlede ind til ridderne i frontlinjen, og de påtog sig også væsentlige finansielle opgaver såsom udlån af penge og fra midten af 1200-tallet varetagelse af den franske konges skatkammer. De holdt også befæstede huse og borge i områder, hvor der manglede en stærk centralmagt, der kunne opretholde lov og orden, eksempelvis i Sydfrankrig og Irland.

Tempelherreordenen var en international religiøs ridderorden, hvor brødrene afgav munkeløfte om cølibat, fattigdom og lydighed. I modsætning til almindelige munkeordener var deres primære opgave at kæmpe militært. Det at forene munkens og krigerens livsformer, som det skete med oprettelsen af ridderordener i 1100-tallet, var en nyskabelse. Tempelherreordenen var den første af slagsen. Med ridderordenerne kunne herremændene fortsætte med at gøre det, de var trænet til, nemlig at kæmpe.

Tempelherrerne boede ikke i klostre, men på deres borge i frontlinjerne, og i små huse og store "kommandøraftdelinger" rundt om i Europa. Tempelherreordenen eksisterede i omkring 200 år. Den blev etableret i 1120 (nogle historikere nævner 1118 eller 1119), godkendt af paven i 1129 og opløst igen i 1312 efter kritik af ordenens rigdom, af dens åbenlyse rivalisering med andre ordener og af dens brutale omvendelsesmetoder.

Samtidens kritik af ordenens rigdom menes at være overdreven. Tempelherrerne fik stor magt og har både af samtiden og eftertiden været omgærdet af mystik. Hvorfor fik de så stor magt? Gemte de på en viden, som den etablerede kirke for alt i verden vil holde skjult? En viden som nogen stadig kender til, og søger at beskytte? Ingen saglige kilder tyder imidlertid på at Tempelherrerne var bogligt, digterisk eller intellektuelt orienterede. Tempelherrerne var, med historiker Kurt Villads Jensens ord "rå børster".

Mens andre ridderordener (f.eks. Johanitterne) udviklede en forfinet historieskrivning og digtekunst, synes Tempelridderne ikke at have en litteratur om deres ordens historie., og de udforskede heller ikke den heroiske, den teologiske eller den mere meditative genre, som ellers var meget udbredt i samtiden. De synes ikke at have haft nogen form for intellektuelle ambitioner. På den anden side blev de indlemmet i litteraturen allerede i slutningen af 1100-tallet, da mange regnede med, at riddervisernes galsriddere og helte var Tempelherrer. Ridderviserne blev især kopieret og udbredt fra cistercienserklostrene. (Villads Jensen 2005, s. 44 og 47).

Der er ingen efterretninger om, eller fysiske spor efter Tempelherrer i Danmark. De har været i mange af de andre europæiske lande og kan i princippet også have været omkring Danmark, men det vides ikke.

Uddybning om Tempelriddere

Etablering af Tempelridderordenen

Tempelridderordenen var den første militære orden inden for den katolske kirke. Tempelridderens eget arkiv er for længst gået tabt. Vi har derfor ikke deres egen udlægning af ordenens historie. Helen Nicholson skriver, at arkivet sandsynligvis gik tabt ved ottomanernes erobring af Cypern i 1571, hvor arkivet befandt sig hos Johanitterne (Hospitalsordenen) efter, at Tempelherreordenen var blevet opløst af paven i 1312. Samtidens kilder er ikke enige om, hvornår ordenen opstod og hvad dens primære formål var. I faglitteraturen møder man både 1118, 1119 og 1120 som det år, hvor ni riddere drog til Jerusalem.

Den mest udbredte opfattelse er, at ordenen opstod på initiativ af en gruppe riddere, der enten var på korstog eller på en fredelig pilgrimsfærd til Det Hellige Land og dér så, at landet havde brug for krigere. De aflagde fire løfter til patriarken af Jerusalem: at leve regelbundet i fattigdom, cølibat og lydighed, og at beskytte pilgrimme, der drog til Jerusalem. Kilder taler om ni riddere der drog af sted i 1120, og som ni år senere i 1129 blev godkendt af paven som den katolske kirkes første ridderorden.

Ordenens opbygning, formål og opgaver.

Tempelherreordenen var en international religiøs ridderorden – en munkeorden med cølibat, fattigdom og lydighed, men også med den opgave at kæmpe militært. I modsætning til andre munkeordener var Tempelherreordenen ikke boglige og optaget af åndelige spekulationer. De boede heller ikke i klostre, og det er da heller ikke alle historikere, der kalder ordenen for en munkeorden. De var et tæt og lukket broderskab. Tempelridderne var først og fremmest krigere.

Før korstogenes tid havde kirken et dobbeltydigt syn på krig. På den ene side kunne krig være nødvendigt, på den anden side var det en synd at slå ihjel. Selv soldater, som havde deltaget i en såkaldt retfærdig krig måtte skrive og gøre bod, fordi de havde slået ihjel. Bodens afhang af hvor mange de havde såret og slået ihjel – 40 dage for sår, 1 år for drab. Bodens bestod som regel af faste, den første tredjedel af bodsperioden udelukkende på vand og brød. Fasten kunne erstattes med at give almisser.

Det kunne imidlertid være svært at holde tal på, hvor mange man slog ihjel, så bueskytterne i Vilhelm Erobrerens hær fra 1066 (erobringen af England) fik alle en standardbod. Med pave Urban 2.'s første korstogsprædiken i 1095 blev kirkens forhold til krig vendt på hovedet. Nu blev det en bodshandling i sig selv at gå i krig mod de vantro.

Ved at slå muslimer ihjel kunne de kristne ligefrem sone deres synder og gøre sig fortjent til en plads i paradiset og for de allerheldigste til martyriets krone. Krig blev for den kristne kirke et legalt middel til udryddelse af "det onde" – det vil sige hedninge, kættere, muslimer. Således argumenterede kirken nu for at Tempelridderne – og de andre korsfarere – ikke blev betragtet som "manddræbere", men som "ondtdræbere".

Om ordensridderne skriver Lind m.fl. i *Danske korstog* således: "For så vidt var der ikke megen forskel på en ordensridder og en hvilken som helst anden ordensbroder i et kloster eller ordenshus. Alle var de bundet af deres evige løfter i en livslang tjeneste for Gud og næsten, realiseret gennem det fællesskab, som de nu een gang havde tilsluttet sig. Munken levede i forbønnens tjeneste, hvor målet var at knægte den personlige synd ved at tjene næsten og Kristus i ham. Ordensridderen kæmpede ikke blot en indre kamp mod synden og ondskaben, men også en ydre fysisk kamp mod kirkens og Kristi fjender. Ordensridderen kunne kun gennemføre denne indre og ydre kamp mod synden og ondskaben, hvis han gav afkald på den verden, han var vokset op i – ja gav afkald på sig selv og i eet og alt underkastede sig sin ordens strenge regler" (Lind m.fl., s. 253).

Tempelherreordenen blev som sagt oprettet for at beskytte de kristne pilgrimme i kongeriget Jerusalem. Til dette formål fik de hovedkvarter på Tempelpladsen i Jerusalem – i Al-Aqsa moskeen, som Tempelherreordenen kaldte "Salomons tempel" om end murene til dette tempel for længst var forsvundet.

"Salomons tempel": Muslimerne byggede Al-Aqsa moskeen i Jerusalem i slutningen af 700-tallet på ruinerne af "Salomons tempel" fra 900-tallet f.Kr. Den dag i dag er Jerusalem af stor betydning både for jøder, kristne og muslimer. For de kristne er Jerusalem den by som kong David erobrede, og hvor hans søn Salomon byggede et stort tempel, "Salomons tempel", til den eneste Gud. For muslimerne er tempelbjerget det sted hvor profeten Muhammed steg til himmels. For jøderne indbefatter det bjerget, hvor Abraham ville ofre sin søn Isak, men blev forhindret da Gud sendte ham en vædder i stedet. Før det første korstog (1095-1099), havde Jerusalem ikke den store betydning for den muslimske verden. Det fik den til gengæld efter erobringen af byen i 1099, hvor flere muslimske fyrster fandt sammen for at tilbageerobre byen.

Ordenshusene i Europa

Tempelherreordenen spredte sig hurtigt til de fleste vesteuropæiske lande. Mod nord til det nordlige Polen og Tyskland. I Europa boede brødrene først og fremmest i almindelige små ubefæstede huse og store "kommandøraftdelinger" med små kapeller og enorme lader. Herfra kunne man rekruttere nye medlemmer som under et ophold hos ordenen, blev oplært i ordenens funktion og leveregler. Ældre brødre kunne trække sig tilbage, når de ikke længere kunne kæmpe og man kunne samle ind til brødrene i frontlinjen i Det Hellige Land.

Ordenens europæiske huse fik solid støtte fra konger og lokale adelsmænd, som ofte gik ind som fritidsmedlemmer, og blev begravet sammen med de kæmpende brødre. De gav også ordenen store gaver, bl.a. i form af landområder, som blev opdyrkede.

Tempelridderordenen – og de øvrige militære ordener – blev hurtigt populære og rige, og de blev inddraget i korstogene ved religiøse grænser i Europa, som på den Iberiske Halvø (Spanien) og i det østlige Europa (Villads Jensen 2005, s. 50). Tempelridderhusene kom dog aldrig på højde med de store klostre i størrelse eller rigdom da ressourcerne blev sendt til de kæmpende brødre i øst.

Borgenes funktioner

Borgenes funktioner var både beskyttelse af pilgrimme, forsvar, angreb, deltagelse i større kongelige militærkampagner, militærrådgivning og tilflugtssted for allierede (Nicholson).

- Militært skulle borgene kunne modstå muslimske angrebshære.
- Fra borgene udgik "raids" mod muslimsk territorium, ejendom og mennesker. Ikke nødvendigvis for at erobre land, men for at tage dyr, mennesker og andet bytte, der kunne omsættes i værdier – f.eks. løsesummer. Borgen i Gaza var eksempelvis direkte indrettet til raids mod byen Ascalon og mod karavanerne hertil.
- Ridderne eskorterede pilgrimme langs pilgrimsruten til Jerusalem, og til Jordan, så pilgrimmene kunne bade i den hellige flod.
- Ridderne kunne spille en militær rolle i større kongelige militærkampagner, og fungerede i realiteten som en kongelig lensherre-milits.
- De kunne give militærrådgivning.
- Borgene kunne fungere som tilflugtssted for allierede, der flygtede fra muslimske hæere.

Korsfarerstater: Stater, der blev oprettet som følge af korstogene, eksempelvis kongeriget Jerusalem samt andre områder på vej ned mod Jerusalem. Overalt i korsfarerstaterne udgjorde korsfarerne og deres efterkommere et mindretal. Deres magt var i høj grad baseret på vældige borganlæg, som hører til de stærkeste fæstningsværker fra middelalderen.

Tempelridderne kom hurtigt til at spille en afgørende militær rolle i korsfarerstaterne, og de fik stor selvstændighed i forhold til konger og fyrster: De holdt flere af de vigtigste borge i korsfarerstaterne, de organiserede pengeoverførsler og lånte penge ud, og fra midten af 1200-tallet administrerede de den franske konges skatkammer.

Munk – og kriger til fingerspidserne

At forene munkens og krigerens livsformer, som det skete med oprettelsen af ridderordener i 1100-tallet, var en nyskabelse. Grundlæggelsen af ordenen i 1120 kaldte da også allerede dengang på en forklaring. Nogle syntes det var en god ide, andre var

bekymrede. Ordenens grundlægger bad derfor sin slægtning, cistercienser-abbeden Bernhard af Clairvaux, om at skrive ordensreglerne for Tempelherrerne, hvilket han gjorde omkring 1128. Samtidig forfattede Bernhard et skrift til deres pris: *“Et skrift til Tempelstridsmænd – en lovprisning af det nye ridderskab”*, som både er et forsvarsskrift for den nyskabelse, som Tempelherrerne var, og et skrift til opbyggelse for medlemmerne (Lind m.fl., s. 253):

Bernhard fra Clairvaux, 1090-1153, fransk cistercienserabbed. Central skikkelse i sin europæiske samtids kirkelige og religiøse liv og i Cistercienserordenens eksplosive udbredelse. Gennem sit forfatterskab, der litterært afspejler 1100-tallets kulturelle fornyelse, står han for eftertiden tillige som en hovedrepræsentant for den kristne mystik.

Bernhard af Clairvaux forklarer i sit skrift, at Tempelherrerens virke var en stadig kamp mod det onde på to fronter, både den indre i Kristi efterfølgelse og den ydre med sværdet i hånden i kampen for Gud. På denne måde brugte Tempelridderen både åndens og kødets våben, og dette måtte være endnu bedre end at kæmpe mod det onde på de velkendte måder, enten som ridder eller som munk. Således var riddermunken dobbelt beskyttet med både troens panser og stålets rustning. Bernhard fremhævede det især som et gode, at disse Kristi riddere ikke løb den samme risiko som de almindelige, verdslige riddere, der både tabte deres jordiske liv og den evige salighed, når de kæmpede og slog ihjel på grund af forfængelighed og grådighed. De nye riddere var derimod sikre på at vinde det evige liv, fordi deres liv var indrettet som munkens med bøn og askese, og fordi de kæmpede for Kristus.

Bernhard var helt på linje med middelalderens tanker om den retfærdige krig, når han her fremhævede, at det afgørende var den rette intention og den gode sag: Hvis ridderen slog ihjel for at forsvare Kristus og de kristne, så var det ikke at regne for almindeligt mord: *“Hvis han dræber en, der gør ondt, er han ikke manddræber (homocida), men, om jeg så må sige, en ondt-dræber (malicida).”* (Lind m.fl., s. 253-254). Bernhard tilføjer dog, at hedningene ikke skal *“slagtes”*, hvis der er andre muligheder. Men det er bedre at slagte dem, end at de skal herske over de retfærdige og lede dem i uretfærdighed (Kurt Villads Jensen 2005, s. 45).

Et af de vigtigste temaer i Bernhards værk var martyriet: *“Kæmp med glæde, dø med glæde, for du kæmper for Gud” ... “Glæd dig, du tapre stridsmand, hvis du lever og sejrer i Herren, men glæd dig endnu mere, hvis du dør og følger efter herren”* (Villads Jensen 2005, s. 45).

Kritiske røster i 1100-tallet kaldte imidlertid tempelherreordenen for “et nyt monster”. En af Bernhards egne brødre fra cistercienserordenen skrev: “Et nyt monster, en ny ridderorden, som må stamme fra det femte evangelium, for det har i hvert fald ikke noget at gøre med

de fire kendte evangelier! For de er grundlagt for at tvinge de vantro ind i den kristne tro med spyd og kølle, og de udplyndrer frit dem, som ikke er kristne, og slagter dem med stor fromhed, og hvis nogen af dem falder under dette vanvid, bliver de kaldt Kristi martyrer” (Villads Jensen 2005, s. 46).

Sultan Saladin tog ingen chancer og lod ved enhver lejlighed Tempelherrerne halshugge. Han skulle ikke nyde noget af at have dem gående frit omkring. De var så fanatiske, at der ikke var håb om, at de lod sig omvende til islam (Villads Jensen 2005, s. 46).

Saladin, 1138-1193, var sultan af Egypten og Syrien fra 1174; i den muslimske historiske overlevering er Saladin skildret som muslimernes leder i kampen mod de kristne korsfarere.

Tempelriddernes kraft og styrke blev mytisk. Bl.a. beretter en engelsk historie om et slag i 1187, hvor en af Tempelherrerne (Jacquelin de Maily) fortsatte kampen alene mod tusinder af muslimer, efter at hans egne brødre var blevet dræbt. Da han endelig var død, dryssede mange af hans modstandere støv hen over ham, samlede det op og dryssede det over sig selv for at få del i hans styrke (Villads Jensen 2005, s. 46-47).

Ordenens medlemmer

Ordenens regler siger, at hverken kvinder eller børn kunne optages. Alligevel optog man kvinder – ligesom også andre ordener gjorde. Årsagen var den rigdom, indflydelse og støtte fra familien, som kvinderne kunne bringe med sig. De kunne optages som “fulde medlemmer” af ordenen på linje med riddere, “sergenter” / medhjælpere / opvartere, der alle afgav munkeløftet om fattigdom, kyskhed og lydighed.

Ordenen havde også præster, og den havde “associerede medlemmer”, der ikke afgav munkeløftet. Blandt ordenens medlemmer var der smede, stenhuggere, tømrere, bønder m.fl. (Nicholson). I dagligdagen var de Tempelriddere, der boede i Europa, velrespekterede religiøse mænd, landejere, “bankmænd”, bønder, handlende, fåreavlere m.m. (Nicholson). Søstrenes og “de associerede medlemmers” opgave var at bede.

Hvordan så Tempelridderne ud?

Ridderne skulle klippe deres hår, men, i modsætning til andre, ikke deres skæg. De bar ankellange mørke tunikaer og hvide mantler med et rødt kors på venstre side, samt en mørk hat på hovedet. Hvid symboliserer renhed. Det røde kors på hvid bund symboliserer martyrium. Korset på mantlen var syet på. Deres fane og skjold var sort/hvid. Riddernes opvartere var klædt i sort (Nicholsen, s. 125).

Opløsning af ordenen

I slutningen af 1200-tallet opstod der kritik af ordenens rigdom, af dens åbenlyse rivalisering med andre ordener, og af deres brutale omvendelsespraksis. Kritikken af deres rigdom, var dog stærkt overdrevet.

Som følge af kritikken blev de franske Tempelriddere i 1307 arresteret uden varsel og anklaget for kætteri, homoseksualitet og afgudsdyrkelse. Stormesteren for ordenen og mere end 500 brødre tilstod. De, der senere trak tilståelsen tilbage, blev brændt – dette gjaldt 54 brødre i 1310 og stormesteren i 1314 (Helen Nicholson skriver, at de aldrig blev kendt skyldige for deres anklager, men at paven alligevel opløste ordenen, s. 12).

I 1312 blev ordenen opløst af paven. En del af ordenens brødre og jord overgik til Johanitterordenen, mens der i Spanien og Portugal blev dannet nye ordener for de tidligere Tempelherrer. Ordenens fald gav den franske konge en kortvarig økonomisk og politisk fordel og førte desuden til en reform af øvrige ridderordener.

Ingen kilder om Tempelriddere i Danmark

“Ingen kilder omtaler Tempelherrer i Skandinavien” (Villads Jensen 2005, s. 51).

Tempelridderne fik til huse i mange af de vesteuropæiske lande, men vi har ingen kilder eller fysiske spor, der fortæller om Tempelriddere i Danmark. Vi ved kun, at de nogle få gange deltog i slag i nærheden af Østersøen i 1200-tallet, men ikke, at de skulle have opholdt sig permanent, i området. På den anden side er det overraskende, hvis de ikke har haft fast tilknytning til Østersøområdet, da de havde til huse i næsten alle andre lande i Vesteuropa. Enten er det rigtigt, at de ikke har været her, eller også ved vi det blot ikke, fordi der er så få kilder bevaret. (Villads Jensen 2002, s. 55).

I 1308, året efter de franske Tempelriddere blev arresteret, anmodede paven, Clemens 5, alle konger om at arrestere Tempelherrene. Også den danske konge, Erik Menved, fik en anmodning. Brevene blev ikke alene sendt til kongen, men kopier udgik også til ærkesædet i Lund med befaling om at lade det oversætte til folkesprog og offentliggøre ved oplæsning, i alle kirker. Selvfølgelig var det en standardskrivelse til hele den vestlige kristenhed, men det er alligevel mærkeligt, at den skulle være sendt til Danmark, hvis det havde været helt tempelherrefrit (Lind m.fl., s. 129).

Tempelherrernes nordligste besiddelser mod Danmark (Nicholson, s. 104):

Det er ikke overraskende, at der er søgt efter tegn på Tempelherrer i Danmark. Blandt andet er bornholmske rundkirker blevet foreslået som kopier af tempelherrekirken Tomar i Portugal. Rundkirker er imidlertid ikke i sig selv et særligt kendetegn for Tempelherrene. Der blev bygget adskillige af dem i korstogstiden over hele Europa, og de kendes også fra tiden helt tilbage til i hvert fald 800-tallet.

Rundkirkerne må generelt skulle forstås som kopier af Gravkirken i Jerusalem. Også et enkelt kalkmaleri i Skibet Kirke nær Jelling er blevet inddraget i argumentationen for, at Tempelherrer har opholdt sig i Danmark. Maleriet viser en hest med to ryttere – det vanlige symbol for Tempelherrerne. Billedet er imidlertid vanskeligt at tolke, måske er den bageste rytter en kvinde, og så må det være en helt anden historie. (Lind m.fl., s. 129).

Tempelriddernes segl med to ryttere på én hest.

GENERELT OM RIDDERORDENER

Ridderordener var oprindeligt religiøse, regelbundne fællesskaber af riddere, der under korstogene i 1100-1200-tallet skulle beskytte pilgrimme i Det Hellige Land. Til deres opgaver hørte også bekæmpelse og omvendelse af vantro. Ridderordenerne var normalt direkte underlagt paven og uafhængige af lokale fyrster og kirker – eksempelvis Tempelherreordenen og Johanitterne (Hospitalsordenen). Senere, i 1300-1400-tallet, oprettedes verdslige ridderordener med fyrster som ordensmestre – f.eks. den danske Elefantorden, der ikke havde, eller har, militære funktioner.

Nogle af de vigtigste ridderordener var Johannitterne, Tempelherrerne og Den Tyske Orden. De virkede oprindeligt i Palæstina, mens andre ordener bekæmpede maurerne på Den Iberiske Halvø. I Baltikum sloges Sværdridderne for en kort stund. På deres dragt havde ridderne et kors, der var syet på og snart fik en bestemt farve og en særlig form. Senere bar ridderne et metalkors som ordenstegn.

Uddrag af John Lind m.fl.: Danske korstog – krig og mission i Østersøen:

“En af korstogstidens vigtigste militære og teologiske nyskabelser var de religiøse ridderordener. Her kunne en herremand leve et religiøst liv i en form for kloster og vinde aflad og åndelig fortjeneste, men gøre det gennem det, han var trænet til hele livet, nemlig at kæmpe. Og i de permanent mobiliserede ridderordener i grænseområderne med kendskab til fjender og terræn fik korstogene nogle elitetropper, der betød langt mere militært end de entusiastiske, men ofte utrænede korsfarere, der deltog i kortere tid.

Ridderordenerne blev hurtigt udbredt til de fleste lande i Vesteuropa, hvor de oprettede huse, prædikede korstog og samlede penge ind til Ordenen. I lande med en religiøs grænse fik de befæstede konventer og ordensborge, og blev favoriseret af kongemagten med store jordegaver; de fik land mod at erobre det, og de bosatte deres undergivne på det nye land og forsvarede det mod hedningenes forsøg på generobring.

De store internationale ordener som især Tempelherrerne og Johanitterne, og lidt senere den Tyske Orden, delte deres indsats mellem Det Hellige Land og lokalområderne – f.eks. på Den Iberiske Halvø og i Ungarn. Andre ordener blev oprettet specifikt for at deltage i kampene ét bestemt sted, det gælder f.eks. Sværdbrødreordenen, som aldrig blev stor og

ikke eksisterede særlig længe, og som udelukkende deltog i kampene i Livland [ca. nuværende Estland og Letland – red.]” (Lind m.fl., s. 128).

Ridderordenerne var en udvikling af 1000-tallets reformpavedømme og Gudsfred-bevægelsens forsøg på, at stille krigen i kirkens tjeneste og bekæmpe ”det onde”.

Gudsfred-bevægelsen: en bevægelse i 1000-tallet særlig i Sydfrankrig. Gudsfred søgte at begrænse krig ved at forpligte lægfolk til ikke at kæmpe indbyrdes på bestemte dage. Bevægelsen blev støttet af klostret Cluny. Dens vellykkede forsøg på at vende indre fejder til fælles kamp i kirkens tjeneste, kan være en af faktorerne bag 1. korstog i 1095-99. Gudsfred er imidlertid omdiskuteret, da 80 % af kilderne stammer fra ét værk, som har vist sig at være fri fabulere.

Ud over ridderne bestod ordenerne af gejstlige, der som præster ikke måtte slå ihjel, og af medhjælpere; de fleste ordener optog tidligt kvinder.

KORSTOG OG RUNDKIRKER

Korstog

Korstog var, som tidligere nævnt, kombinerede pilgrimsfærd og krigstogter, mission og erobring af landområder – i 1000 til 1200-årene foretaget af kristne styrker, oprindeligt for at befri Det Hellige Land for muslimsk herredømme, eller sikre de kristne besiddelser i området.

Senere i perioden blev korstogene rettet mod hedninge, muslimer, kættere og ikke-katolske kristne i forskellige dele af Europa. Korstogene kunne da have et rent politisk formål, da paverne på et tidspunkt begyndte, at give den samme syndsforladelse for togter rettet mod nogle af deres politiske modstandere i Europa.

Korstogene var et fælleseuropæisk projekt, som hørte under pavens autoritet og som styrkede pavedømmet. De var et af middelalderens største fælles projekter og ingen lande eller områder, var uberørte af dem. Historikere er stadig uenige om hvor mange personer der drog af sted, og hvorfor paver, biskoper, fyrster og privatpersoner egentlig deltog i korstogene. Var de på jagt efter rigdom og ære eller var de drevet af en inderlig religiøs overbevisning? Det synes dog klart, at udsigten til aflad har haft afgørende betydning for den enkelte korsfarer – dvs. eftergivelse af den bod (straf) man havde fået for de synder man i sit liv havde begået.

Man taler om at der måske drog omkring 100.000 personer af sted i det første korstog, der startede i foråret 1096 – det ville i dag svare til knap halvanden million mennesker. (Lind m.fl., s. 139).

Mobilisering af korsfarere

For at skaffe korsfarere til Det Hellige Land sendte paven sine personlige udsendinge ud overalt i Europa, også til Skandinavien. Hele Danmark blev mobiliseret, rent ideologisk, gennem opildnende prædikener, i kirkerne og på tingstederne. Korstogsprædikener foregik, igennem hele middelalderen.

Mens Tempelridderne – og andre ordensriddere - var elitesoldater knyttet til en bestemt orden, aflagde "almindelige" korsfarer et løfte til paven, eller hans udsending, om at drage på korstog i en begrænset periode, f.eks. 1 år. Hvem som helst kunne tage korset. Det første korstog der drog af sted mod Jerusalem i 1096, blev da også kaldt folkekorstoget fordi det væsentligst bestod af grupper af fattige bønder, der slet ikke var trænet i kamp eller havde de nødvendige våben.

Vi ved at syv af de rigeste mænd i Danmark drog af sted i det første korstog, hver sandsynligvis med 50-100 krigere og opvartere i deres følge. Uheldigvis var det hele overstået da de nåede frem. Danskerne kunne i fred og ro besøge de hellige steder, og anskaffe sig relikvier, og andre souvenirs - og så kunne de tage hjem igen (Lind m.fl., s. 100-101, 141, 23.24).

Erik Ejegod var den første europæiske konge, som drog på korstog umiddelbart efter Jerusalems erobring. Han døde dog undervejs på Cypern i 1103, mens dronning Bodil nåede frem til Jerusalem og døde på Oliebjerget, hvor hun ligger begravet.

Det 1.korstog til Det Hellige Land fandt sted fra 1096-1099 og havde til formål at befri Jerusalem fra muslimerne. I 1244 tabte de kristne definitivt Jerusalem til muslimerne. Man taler om otte store korstog mod Det Hellige Land, hvoraf det sidste var i 1270. Kun det første korstog må siges at være fuldt ud vellykket for angriberne.

Paven tog initiativ til korstogene, og selve korstoget blev ledet af adelige, konger eller Fyrster, med ansvar for hver deres gruppe. Kulturelt fik korstogene stor betydning ved at bringe vest- og centraleuropæere i direkte kontakt med Middelhavsområdets folk, og inddrage en række hedenske folkeslag ved Østersøen i kristenheden. Økonomisk førte korstogene til øget handelsaktivitet i både Middelhavs- og Østersøområdet.

Korstog omkring Østersøen

Allerede i 1100-tallet var der problemer med at rekruttere korsfarere fra Nordeuropa, da mange i området mente, at der var rigeligt med hedninge at bekæmpe og omvende, i deres egne umiddelbare naboskaber. I 1147 gav paven derfor de kristne i Nordeuropa "guddommelig dispensation" til at tage på korstog i Østersøområdet, i stedet for i Middelhavsområdet. Korstogsbetegnelsen blev derefter brugt om en række togter i Østersøområdet som både kunne have kristen mission og politisk herredømme som mål –

eksempelvis korstogene mod Venderne fra 1147. Den Tyske Ordensstat i Preussen og Baltikum og den danske erobring af Estland i 1219 var ligeledes resultater af korstog.

Der fandt imidlertid korstog sted i Østersøen længe før paven gav sin velsignelse. Allerede i 900-tallet var der politiske alliancer og militære ekspeditioner, som både havde til formål at forsvare og udbrede kristendommen.

Det er muligt at de tidlige Sankt Knudsgilder, der fik til huse flere steder langs Østersøkysten helt ned til Estland, snarere har været en korstogsorden end en sammenslutning af fredelige købmænd, sådan som historikere ellers har ment det i 1900-tallet. Blandt argumenter for denne antagelse er, at gilderne netop har Knud Lavard som skytshelgen. Knud Lavard blev i løbet af 1100-tallet i stadig højere grad fremstillet som korsfarer, for i 1168 endelig at få status af korsfarerhelgen med pavelig anerkendelse (Wienberg 2003, s. 23).

Runde og andre “mærkelige” kirker

Set med nutidige danske øjne er de bornholmske rundkirker enestående. Set i et større Tidsperspektiv, med både nordiske og europæiske øjne, er de ikke så enestående endda.

Der kendes til omkring 31 rundkirker i Norden – 15 i Danmark, 15 i Sverige og 1 i Norge. Nogle er forsvundet, nogle er ruiner og andre er ombygget til ukendelighed. De fire bornholmske er de bedst bevarede – muligvis fordi øen ikke havde råd til at rive dem ned, eller ombygge dem, sådan som det skete flere andre steder (Wienberg 2002a, s. 187). Der er bred enighed om, at de runde kirker har Gravkirken i Jerusalem som forbillede. Selve graven, hvor Jesus menes at have været begravet, er omsluttet af en rotunde. Både Tempelridderne såvel som andre bygherrer rundt om i Europa, byggede rundkirker efter dette forbillede.

Følger man starten af middelalderens sejlroute (der ikke går tværs over Østersøen, men langs kysten fra ø til ø), fra Danmark til Estland, finder man en række “afvigende” kirker som umiddelbart i det ydre synes vidt forskellige, men som har det til fælles, at de er bygget til at varetage forskellige funktioner. Nogle er runde, nogle har overdimensionerede tårne eller et enkelt, højt massivt skib, og de har overhængende magasinrum.

Rundkirkerne er bygget med kirkerum nederst, derover et magasinrum og øverst en skyttegang. Det var ikke ualmindeligt, at kirkerne i middelalderen blev brugt til forskellige ikke-kirkelige formål. De kunne fungere som sømærke, som skole, som gilstue, ølstue m.m. Det ualmindelige er, at man her bygger særlige rum og etager til at varetage de forskellige funktioner. Nøjagtigt hvilke funktioner der er tale om har været stærkt omdiskuteret siden 1600-1700-tallet. Kirkerne har været tolket som tilflugtssted for sognefolket og deres ejendele i perioder med angreb fra ikke mindst Venderne, som pakhus for købmændenes handelsvarer, som magasiner for skatter m.m.

De er blevet kaldt for forsvarskirker, hvilket er den mest udbredte teori. Andre har fremhævet kirkerne som lagerplads, og eksempelvis benævnt dem som magasinkirker eller købmandskirker. En tredje teori lægger vægt på symbolikken i kirkernes usædvanlige grundplan og opbygning – et symbol på Gravkirken i Jerusalem.

Jes Wienberg samler de tre hovedteorier og mener ikke der er tale om “enten - eller”, men peger på, at kirkerne blev bygget for netop at varetage flere funktioner: Ud over at fungere som *kirke*, kan de også have fungeret som *magasin/opbevaringsrum*, de kan have haft en *forsvarsfunktion* og/eller de kan have haft en særlig *symbolsk betydning*. Heraf betegnelsen “flerfunktionelle kirker”. Nogle af de flerfunktionelle kirker har haft alle tre funktioner ud over at være kirke, som f.eks. Østerlars og Nylars: *magasin, forsvar og symbol*. Andre har haft to af funktioner, som Aa kirkes og Ibs kirkes tårne: *forsvar og magasin*. (Wienberg 2003).

Vi kender ikke svaret på, hvem der har bygget kirkerne, hvornår de blev bygget eller til hvilke konkrete formål. Ofte er de bornholmske rundkirker blevet dateret på grundlag af historiske begivenheder. Man har antaget at de blev bygget som forsvarskirker mod Vendernes hærgen, og at de derfor måtte være bygget omkring 1150, før Rügens erobring i 1169.

Et andet bud er, at Bornholm har været forsyningsbase for korstogshærene på vej til Estland, Øsel og Finland i 1100-1200-tallet. Man kan da tænke sig, at ledingsflåden har lagt ind til Bornholm, for at modtage proviant og betaling af ærkesædets besiddelser og indtægter. Hvis det er rigtigt at magasinkirkerne har huset proviant og lignende, er det forståeligt, at de har måttet befæstes mod hedenske angreb. (Wienberg 2002b, s. 205). Rundkirkerne, som symboler for Gravkirken i Jerusalem, synes at være et indlysende udtryk for korstogsideologien (Wienberg 2003, s. 24).¹⁴

Jes Wienberg ser det yderligere som en mulighed, at flertallet af de flerfunktionelle kirker har været knyttet til den handel, der fulgte i kølvandet af korstogene. Ud over at korstogene havde som delmål at få kontrol over transithandlen i Østersøen, af især pelsvarer fra Rusland/Novgorod til Tyskland/Lübeck, betød korstogene i sig selv et opsving i handlen. Hærene – på begge sider – krævede forsyninger af våben, heste og fødevarer, hvilket medførte en blomstrende krigsøkonomi ved Østersøen fra midten af 1100-årene til midten af 1200-årene. Handlen kunne ligge i hænderne på både lokale aristokrater, bønder, gejstlige og gilder. (Wienberg 2003, s. 23-24).

I Norden forekom rundkirkerne især på Sjælland og Bornholm samt i Sverige i Möre, Västergötland, Östergötland og i Uppland. Kirker med runde tårn findes især i Sydslesvig og i Skåne. Gotland var neutral med salg til begge sider, og måske derfor findes der ingen rundkirker eller runde tårne på øen. “*I perspektivet af korstogsideologien fremtræder*

Bornholm overtydeligt. Bornholm tilhørte ærkebispem af Lund, altså samme ærkebiskop [Eskil – red.] som stod bag korstogene.” (Wienberg 2003, s. 24).

Der er foretaget dendrokronologiske (tidsbestemmelse ved hjælp af årringe i tømmeret) undersøgelser af tre “afvigende” kirker i Möre og en på Øland. Kirken på Øland er især veldateret. Stenkirken er bygget ca. 1120, kor-tårnet ca. 1180 og den befæstede overetage ca. 1242, +/-5 år. Ligesom i Möre og på Øland synes også det bornholmske kirkebyggeri at have foregået i flere faser.

Spørgsmålet er om de bornholmske kirker passer ind i den groft skitserede datering af kirkerne i Möre og på Øland:

- Man bygger normale kirker: Ca. 1100-1170.
- Under det danske østersøvælde bygger man flerfunktionelle kirker, dels fra begyndelsen, dels ved ombygning: Ca. 1170-1240.
- I den danske borgerkrigstid befæstes de flerfunktionelle kirker, dels fra begyndelsen, dels ved ombygning: Ca. 1240-1340
- Under Valdemar Atterdag ophører den flerfunktionelle brug af kirkerne gradvis. Der kommer forbud mod befæstning af kirker: Efter 1340.
(Wienberg 2003, s. 22).

Nylars rundkirke blev bygget på én gang, mens det øverste stokværk med skyttegang i Østerlars rundkirke er bygget til senere. Hvor meget senere, kan der dog ikke siges noget om. (Wienberg 2003, s. 26).

Forsvarsværket i rundkirkerne og andre flerfunktionelle kirker er generelt ikke overbevisende, i forhold til samtidens egentlige befæstninger – borge eller befæstede kirker andre steder i Europa. De minder mere om kreneleringen (forsyning af en mur med tinder og skydeskår) på tidlige middelalderborge i England, og forsvarsdetaljer ved renæssancens herregårde. I begge tilfælde har hensigten været at demonstrere sin rang og magt, og at afskrække mod angreb. Uden voldgrave, volde og højtsiddende indgange har kirkerne ikke kunne holde stand mod en krigshær, men de var gode nok til at forhindre alment røveri (Wienberg 2003, s. 26).

FILMEN OM “TEMPELRIDDERNES SKAT”

Myter om tempelriddere og den hellige gral

Lige siden Tempelridderens egen tid har ordenen været omgærdet af mystik og myter. Allerede i slutningen af 1100-tallet regnede mange med, at riddervisernes gralsriddere og helte var Tempelherrer. Siden da har vi kunne leve med i mange gode og spændende fortællinger, om jagten på den hellige gral med kong Arthur og ridderne om det runde bord, Indiana Jones og mange flere. Fascinationen af mystiske og skjulte sammenhænge, hellige geometrier, hemmelige skatter, dystre ritualer vil uden tvivl altid være til stede.

Legenden om Tempelherrerne fortæller, at de har gemt den hellige gral et ukendt sted og at kendskabet til denne skat, efter ridderordenens opløsning i 1312, skulle være blevet videreført af middelalderens frie murere, der rejste rundt og byggede de store katedraler.

Ridderromaner om jagten på den hellige gral, var, sammen med historien om Tristan og Isolde, den mest udbredte litterære myte i den europæiske middelalder. Den første roman om gralen, blev skrevet af en franskmand, Chrétien de Troyes, omkring 1185. Her var den hellige gral et fiskefad, der indgik i en mystisk-rituel procession. Senere i middelalderen blev den hellige gral til en magisk ædelsten, et hostiekar til opbevarelse af nadverbrødet, det bæger hvori Jesu blod blev opsamlet ved korset; et nadverbæger og endelig pagtens ark med de ti bud, som Moses fik overrakt af Gud.

Filmen og Erling Haagensen

Den eventyrlige danske børne/familiefilm, “Tempelridderens skat”, er bl.a. anmeldt som en blanding af “Da Vinci Code” for børn, med en snert af børnebøgerne “De Fem” og filmen “Den forsvundne skat” med Indiana Jones. Filmen bygger på den bornholmske journalist og forfatter Erling Haagensens ideer om, at Tempelridderne skulle have gemt den hellige gral, eller i alt fald en del af deres hemmelige skat, på Bornholm fordi ingen ville finde på at lede der – eller måske fordi Tempelherrerne oprindeligt kom fra Bornholm? Skatten består efter Haagensens opfattelse først og fremmest af skrifter, der indeholder en hemmelig viden.

Haagensen peger på Østerlars rundkirke, som et af de mulige gemmesteder. Han har fået foretaget målinger, der viser tegn på “menneskelige aktiviteter ned i en dybde af mindst syv meter under kirkegulvet” (Haagensen *Bornholms rundkirker*, s. 122). Haagensen tolker dette som en krypt, men skriver andet steds, at det også kan være en gang. Det målte område begynder få meter uden for kirkemuren og strække sig ca. 10 meter ind under kirken, og ligner dermed ikke en krypt, som vi kender dem fra andre kirker.

Haagensen mener:

- at Tempelherrerne står bag placeringen og byggeriet af de bornholmske kirker som et led i korstogene,
- at kirkerne blev placeret, så de sammen med Christiansø danner en hellig geometri bestående af sekskanter og
- at stormesterens hensigt var at skjule en skat, som ikke var sølv og guld, men et arkiv bestående af en hemmelig viden.

Måske hemmeligheden om, hvordan man udregner "pi" – en viden der ellers først tillægges 1600-tallet? Måske var Bornholm et slags praktisk øvelsesterræn for afprøvningen af en geometrisk viden? Måske en viden, hvormed man kunne udregne jordens omkreds? I sin nyeste bog er Haagensen inde på, at rundkirkerne har været bygget som astronomiske observatorier, hvorfra man kunne opmåle øen.

Haagensen er ikke ene om at være fascineret af tanken om en hellig geometri. Der er en lang tradition for at søge efter hellig geometri, i landskaber og arkitektur. Eksempelvis startede der i begyndelsen af 1900-tallet en strøm af opdagelser om pladser af høj alder, der lå på linje – kilder, bautasten, søer, øer, vej Kors, voldgrave, kirker, gamle borge m.m. Man taler om "linjefjægere". Teorierne udviklede sig og blev også knyttet til "alternative ideer" med energilinjer, navigationslinjer for UFO'er m.m. Helleristningernes solkors er tolket som tegninger af trelleborge. Palle Lauring beskrev Østerlars rundkirke som "en korsedderkop midt i et net af hedenske tråde" (Wienberg "Sakral geometri" i *Ordning mot kaos*. Nordic Academic Press, Lund 2004, s.23-57).

Erling Haagensen har sat sig ind i det historiske kildemateriale og i den etablerede forskning. Han er imidlertid ikke bundet op af forskningskrav, og kan frit udvikle sine hypoteser og give svar på de spørgsmål, som den etablerede forskning lader stå åbne. Om sig selv siger han i en radioudsendelse, "Alle tiders historie", P1, den 26.februar 2006: *"Jeg er en halvstuderet røver. Jeg har jo ikke nogen egentlig uddannelse som historiker eller som matematiker eller astronom, eller på nogen af de andre områder, som det her involverer. Og det er måske i virkeligheden det der gør, at det er lykkedes mig at komme med de her opdagelser."*

Udsendelsen afsluttes med en kommentar af professor Jes Wienberg, Lund Universitet, der anser Haagensens hypoteser for usandsynlige. Man kan yderligere læse Wienberg og Haagensens kommentarer til hinanden i *Bornholmske Samlinger* 2002, s. 175-212.

På Haagensens hjemmeside kan man læse mere om hans hypoteser: www.merling.dk

Haagensen har udgivet følgende bøger:

- *Bornholms mysterier – på sporet af Tempelherrernes hemmelighed og den glemte videnskab*. Bogan 1993
- *Tempelherrernes skat*. Bogan, 2000
- *Bornholms Rundkirker*. Bogan 2003

I sine bøger inddrager Haagensen også spørgsmål om Jesus' og Maria Magdalenes mulige efterkommere, Tempelherrernes historie, frimurerne som Tempelherrernes efterfølgere, udgravninger i Jerusalem, historien omkring korstogene ved Østersøen, de bornholmske guldgubber, diverse gamle måleenheder, de ægyptiske pyramider, "det femte element" og meget andet.

Haagensens hypoteser svarer grundlæggende til plottet i bogen og filmen *Da Vinci Mysteriet*, der igen bygger på bogen af Michael Baigent, Richard Leigh og Henry Lincoln: *Det hellige blod og Den hellige gral*. Haagensen har bl.a. et samarbejde med Henry Lincoln.

ANVENDT LITTERATUR

- *Den Store Danske Encyklopædi 2004*: Al-Aqsa, Gudsfred, Korstog, Ordener, Ridderordener, Tempelherrer, Salomon.
- Jensen, Kurt Villads: "Korstog omkring Østersøen" i *Mare Balticum*. Nationalmuseet, København 2002, s. 47-58.
- Jensen, Kurt Villads: *Politikens bog om korstogene*. Politikens Forlag, København, 2005.
- Lind, John (m.fl.): *Danske korstog – krig og mission i Østersøen*. Høst og Søn, København 2004, især indledningen og s. 128-134.
- Nicholson, Helen: *The knights templar – a new history*. Sutton Publishing 2001.
- Wienberg, Jes: "Mellem viden og vrøvl" i *Bornholmske Samlinger* 2002a, s. 175-188.
- Wienberg, Jes: "Middelalderen uden mystik" i *Bornholmske Samlinger* 2002b, s. 204 - 206.
- Wienberg, Jes: "Østersøens flertydige kirker" i *Bornholmske Samlinger*, 2003, s. 10-35.

Vedrørende afsnittet "Filmen om Tempelriddernes skat":

- Haagensen; Erling: *Bornholms mysterier*. Bogan 1993.
- Haagensen; Erling: *Tempelherreernes skat*. Bogan, 2000.
- Haagensen; Erling: *Bornholms Rundkirker*. Bogan 2003.
- Haagensen, Erling, hjemmeside: www.merling.dk
- Wienberg, Jes: "Sakral geometri" i *Ordning mot kaos*. Nordic Academic Press, Lund 2004, s. 23-57.